

Zasloni – 'električni pastirji'

■ **Sebastjan Kristovič**, izr. prof. dr., koordinator študijskega procesa in predavatelj na *Alma Mater Europaea – ECM*, je strokovnjak na področju vzgoje in izredni profesor psihologije. Je direktor *Mednarodnega inštituta za psihoterapijo in uporabno psihologijo* (Svetovalno-terapevtski center za družine, pare in posameznike) in raziskovalec na področju logoterapije, duševnega zdravja in vzgoje.

Zmotno in zavajajoče je govoriti o uporabi informacijske tehnologije, če nimamo pred očmi vzgoje, vzgojno-izobraževalnega procesa, celovitega razvoja otrokove osebnosti in končnega cilja vzgoje in izobraževanja. Ta cilj nikoli ne bi smela biti samo izobrazba, razvite določene kognitivne zmožnosti in čim večja 'na pamet' konzumacija podatkovnega znanja. Končni cilj bi moral biti celovito delujoč in zadovoljen posameznik, živeč v skladu s svojimi zmožnostmi in potenciali, ki jih mora v čim večji meri razviti.

Kaj je cilj?

Cilj vzgoje bi torej morala biti celostno razvita in integrirana osebnost z zdravo razvito samopodobo, samozavestjo in samospoštovanjem, jasno oblikovano identiteto in globokim notranjim občutjem smisla življenja in sveta. Šele opolnomočen, čustveno in socialno funkcionalen ter etično ozaveščen posameznik bo na eksistencialni ravni zadovoljen s seboj in se bo zavedal odgovornosti za svoje življenje in svet, v katerem živi.

Ključno vprašanje je torej, ali informacijska tehnologija oz. otrokov čas, preživet pred zasloni, vodi vse bliže k temu cilju ali ravno obratno.

Nujen celostni pogled

V svetu znanosti ni niti ene celovite (intelektualno poštene) raziskave, ki bi dokazovala pozitiven celostni vpliv zaslonov na otrokov razvoj in njegovo osebnost. Obstaja sicer nekaj raziskav, ki kažejo nekatere pozitivne vplive, ampak njihova temeljna težava je v tem, da izpostavljajo samo določen vidik, ne pa celote. Gre za redukcionističen in posplošen pogled na otroka in razvoj osebnosti. Skratka, tovrstne raziskave v ospredje postavljajo samo določen vidik otrokove osebnosti (npr. nekatere kognitivne funkcije) in njegovega razvoja, na vsa ostala področja in negativne vplive pa se 'pozablja' oz. se jih ne omenja. To bi lahko

poimenovali nekakšen znanstveni fundamentalizem.

Mnogi govorijo o novih generacijah otrok, o »digitalnih domorodcih« – gre za generacije, ki so se rodile z aktualno informacijsko tehnologijo (pametnimi telefoni, tabličnimi računalniki ...). Ta je pravzaprav del njih in njihove identitete – v nasprotju s prejšnjimi generacijami, ki so se morale priučiti uporabe le-te. Vendar je realnost povsem nekaj drugega. Če zna otrok igrati igrice na pametnem telefonu, tablici ali na igralni konzoli, če zna s prsti spretno in bliskovito drseti po zaslonu in preklapljati med aplikacijami, če zna suvereno uporabljati družabna omrežja ipd., to še zdaleč ne pomeni, da je informacijsko (digitalno) funkcionalno pismen.

Kot profesor se na fakulteti letno srečujem in delam z nekaj sto študenti in tako kot mnogi moji kolegi ugotavljam, da npr. študenti ne znajo narediti preprostega kazala v Wordu, ne poznajo osnovnih funkcij tekstovnega urejevalnika, ne znajo narediti preproste animacije v PowerPointu, ne znajo iskati strokovnih/znanstvenih člankov na spletu, ne poznajo osnov navajanja virov, funkcionalna pismenost je na izredno nizki ravni in še bi lahko naštevali.

Vzgoja za življenje

Že vrsto let se veliko govori o tem, kako so nove generacije otrok bolj inteligentne, kako so nadarjene, talentirane, posebne ...

Gre za raznovrstne teorije o »indigo« (»otroci luči«, »otroci tisočletja«, »modri«) in »bisernih« otrocih (Lee Carroll, Jan Tober, Nancy Ann Tappe). Vendar pa nam realno življenje in konkretna vpetost v prakso dela z otroki kažeta nekaj povsem drugega. Pri svojem delu s starši in z otro-

Zasloni so napolnili praznino – praznino odnosov, družine in bližine, praznino življenja, dela in igre.

ki, vzgojitelji in učitelji (na ustvarjalno-dozivljajskih taborih, ki jih izvajamo vsako leto, individualnih obravnavah, šolah za starše po vrtcih in OŠ ...) ugotavljamo, da se stopnja samostojnosti in odgovornosti iz leta v leto znižuje, kar je izredno zaskrbljujoče. Dandanes se srečujemo z otroki, ki si pri svojih sedmih, osmih letih še vedno ne znajo zavezati vezalk na čevljih, ki pri petih še vedno ne znajo samostojno jesti, ki se pri dveh letih in več še dojijo, močno se je podaljšalo obdobje uporabe plenice, dude in flaške ipd. Šola je postala skupni projekt staršev in otroka – starši skupaj z otrokom delajo domačo nalogo, plakate, se učijo ... Otrok tako ne more razviti zdrave samopodobe in samospoštovanja. Glavni vzrok tovrstnega vzgojnega ravnanja je permisivna paradigma vzgoje in vzgojno-izobraževal-

nega procesa, ki v središče družinske dinamike in vzgojno-izobraževalnega procesa postavlja otroka ter zadovoljevanje njegovih potreb in želja. Zasloni in informacijska tehnologija pa so pravzaprav samo podaljšana roka permisivnosti.

Osnovni cilj vzgoje pa je pripraviti otroka na (realno) življenje; tako na vesele in lepe trenutke kot tudi na tiste, ko je treba zaviti rokave, se spopasti z negativnimi izkušnjami in iz svojega življenja nekaj narediti, mu dati nek smisel ter pomen.

Kokain in zasloni

Ključno vprašanje ni, kako človek vpliva na razvoj informacijske tehnologije, ampak kako le-ta vpliva na človeka oz. na otroka in na njegovo osebnost. Rezultati številnih raziskav kažejo na to, da so okvare možganov pri otrocih in mladostnikih, ki jih povzroča čezmerna uporaba zaslonov, podobne tistim, ki jih povzroča odvisnost od trdih drog (heroina, kokaina ipd.). Prav tako povzroča tudi zasvojenost, ki jo stroka še vedno premalo pozna in je posledično niti ne obravnava (tako preventivno kot kurativno). Ena izmed raziskav celo ugotavlja, da dve uri računalniških iger na možgane vpliva enako kot ena črtica kokaina. V slovenščino imamo prevedeno delo *Digitalna demenca* (Spitzer, 2016), ki zelo jasno predstavi celoten proces in vsestranske posledice digitalne zasvojenosti ter škodljive vplive zaslonov. Za malčke, ki še nimajo razvitih vseh možganskih struktur in se jim v tem obdobju možgani najintenzivneje razvijajo, so zasloni še posebej škodljivi. Že več kot polovica otrok in mladostnikov kaže znake nekemičnih zasvojenosti: nizko samozavest in samopodobo, asocialnost, nervozno, razdražljivost, nejevoljnost, nezainteresiranost, naveličanost, dolgočasje, depresijo, jezo,

Napačne življenjske vsebine vodijo v eksistencialno krizo in krizo smisla, ki je eden največjih problemov mladih in sodobnega človeka.

destruktivnost, konfliktnost, odsotnost v odnosu, laganje, občutje notranje praznine – kot da jim manjka nekaj bistvenega, kadar ob sebi nimajo zaslona ... Prizadeta

je ustvarjalnost (domišljija), nezmožni so koncentracije, vztrajnosti in vzdržljivosti, pojavljajo se tiki, apatija, melanholija, naveličanost, tolerančni prag se povečuje (želijo si 'vedno več' – kot pri vseh zasvojenostih), fizično so bolj krhki, imajo nizko stopnjo fizične aktivnosti in zdravja (v Sloveniji so desetletniki pred 20 leti dolžino 600 metrov pretekli 10 sekund hitreje kot danes), izredno slabe in upadajoče motorične sposobnosti, pojavljajo se fizične bolezni zaradi prekomerne uporabe zaslonov, osebna in socialna osiromašenost, uničuje se sposobnost samostojnega učenja, poglobljenega branja in razmišljanja, uničuje se osebna individualnost – edinstvenost, enkratnost in neponovljivost posameznega človeka, doživljajsko postajajo otopeli ... Tovrstne raziskave so lahko dostopne in jih je v zadnjih letih vedno več – izvajajo jih mednarodno priznani strokovnjaki in znanstveniki, kot so npr. Manfred Spitzer, Nicholas Carr, Jaron Lanier in Steve Pope. Zasloni uničujejo kognitivne sposobnosti, in kar je najpomembnejše, otrokov notranji svet, svet domišljije. Omeniti velja znanega fizika in matematika Alberta Einsteina, ki je nekoč izjavil, da je pogoj za genialnost domišljija in ne inteligenčni kvocient. Domišljija je obzorje notranjega sveta, kreativnosti in ustvarjalnosti, ki jo z zasloni prej ko slej zadušimo.

Z otrokom je treba živeti

Samo od sebe so postavi vprašanje: Zakaj imajo zasloni tolikšno moč in zavzema jo toliko prostora v otrokovem življenju? Zato, ker tam ni nečesa, kar bi moralo biti. Zasloni so napolnili praznino – praznino odnosov, družine in bližine, praznino življenja, dela in igre. Lahko bi dejali, da so zasloni postali največji tatovi naših odnosov in naših življenj. Tudi v svetu odraslih je na žalost velikokrat podobna zgodba. To pa ne pomeni, da se moramo z otrokom kar naprej ukvarjati, početi z njim stvari in delati namesto njega. Bolj pomembno je, da se otrok zaveda, da smo v njegovi bližini, da čuti navzočnost očeta in mame. Zasloni so pravzaprav postali vzporedni svet, kamor se pobeogne pred tem svetom in realnim življenjem. Zasloni so za mnoge postali edini vir zabave in sprostitve. Vsak pobeg od življenja pa vodi v odvisnost. Lahko bi rekli, da je

najkrajša definicija zasvojenosti prav to: beg iz realnega življenja.

Temeljni izvor prekomerne uporabe zaslonov je pravzaprav v napačnem načinu življenja, v napačnih vsebinah, ki jih svet

Otrok ob sebi potrebuje živega človeka, s katerim bo v interakciji, ki mu bo odnosno in čustveno na voljo, ki bo zanj predstavljal bivanjsko varnost. Potrebuje starša, ki sta vzgojno usklajena in ki imata med sabo ljubeč in spoštljiv odnos.

odraslih nudi otrokom. Logoterapevtsko gledano (Frankl, 2015; Lukas, 2017), napačne življenjske vsebine vodijo v eksistencialno krizo in krizo smisla, ki je eden največjih problemov mladih in sodobnega človeka. Kriza smisla pa se najpogosteje razvija v: *agresijo* (fizično ali psihično, do sebe ali drugega), *depresijo* (obup, zadnja postaja je samomor) in *zasvojenosti* (kemične in nekemične – računalnik, telefon, tablica, internet, igre na srečo, spolnost, socialna omrežja ...). Področja se med seboj prekrivajo in posameznik ima težave na več področjih hkrati. Eno izmed najbolj problematičnih simptomatičnih področij eksistencialne krize so prav nekemične zasvojenosti (zasloni ipd.).

Postarani otroci

Današnji otroci prehitro odrastejo, prehitro jih povlečemo v svet odraslosti, svet tekmovanja, dokazovanja in povzpetništva. Imamo generacije postaranih otrok. Prav informacijska tehnologija in zasloni so glavni vzrok za njihovo izgubo življenjskega navdušenja, hrepenenja, samoiniciativnosti, vztrajnosti in smisla. Zasloni umetno postarajo naše otroke, prehitro vse vidijo, prehitro vse doživijo, nič več ni skrito, skrivnostno, ničesar več ni, kar bi prebujalo njihovo hrepenenje, radovednost ... Iskrice v očeh so izginile, ker so jih pogasili vase srkajoči zasloni, ki počasi in vztrajno pijejo otrokovo otroškost. Zato bi morala biti ena izmed naših glavnih nalog, da postanemo varuhi otrokovega otroštva, da zavarujemo njegovo otroškost.

Včasih so bili otroci ustvarjalci iger in pustolovščin, danes pa so velikokrat le nemi opazovalci, ki se jih svet odraslih na vse pretege trudi vključiti in motivirati za dejavnosti in igre, ki so si jih zamislili odrasli. Slednji so se tako znašli v vlogi nenehnih animatorjev in motivatorjev otrok, kar vodi do osebne nezainteresiranosti, apatije in malodušja. Ko se 'animator' utruji od svojega angažiranega motiviranja in nenehne ustrežljivosti ter nenehne zadovoljevanja otrokovih želja, je najbolj priločen zaslon, ki v polnosti zapolni prostor 'ukvarjanja' z otrokom. Pozabilo pa se je na otroka, ki ima lastno domišljijo, lastni notranji svet, lastni 'jaz' in lastno zmožnost ustvarjanja igre. Dodatne žeblje v tovrstno pasivnost pa pribijejo še zasloni, pred katerimi je otrok le pasiven opazovalec, le površinski odčitovalec, 'skimmer' določenih vsebin, ki jih nikoli globinsko ne predela, ne začuti v njihovem bistvu, zato te nimajo moči, da bi kakor koli pozitivno vplivale na razvoj njegove osebnosti. Smisel *Malega princa* ni v povzetku njegove zgodbe v petih stavkih, ampak v tem, kaj prebrana vsebina (sporočilnost) spremeni v človeku, kako vpliva na njegov odnos do življenja, sveta in ljudi. Prav tako *Bratje Karamazovi*, roman ruskega velikana Dostojevskega, ki velja za največji roman vseh časov; smisel ni v povzetku ene A4-strani zgodbe na spletu, ampak v globinskem dojetju pisateljeve genialne zmožnosti, da prikaže bistvo in smisel življenja, človeka in družbe, ki se zgodi v intenzivnem dialoškem odnosu v procesu branja in poglobljanja v tekst. Vendar branje in dialoški odnos zahtevata določeno intelektualno aktivnost – v nasprotju s tem zaslon zahteva le površinsko pasivno zrenje in hitro preletavanje vsebin, kar ne dopušča nikakršne poglobitve in notranjega procesa ter (samo)dialoga. Oči sodobnega otroka so ves čas prikovane na nek zaslon – v restavraciji je pred njim telefon (da dá mir), doma je pred televizijo, tablico, igralno konzolo (tudi ko pridejo sosedomi otroci in prijatelji na obisk, se zgod-

ba ne spremeni – le zaslon dobi nekaj dodatnih parov opazovalnih oči), ko se usede v avtomobil, ga na zadnjem delu naslonjala že čaka obešena tablica ipd. Velikokrat je lažje tako, lažje mu je v roke položiti digitalno napravo, zaslon ki se spremeni v 'električnega pastirja'. Na individualnih obravnavah, na šolah za starše ipd. starši velikokrat priznajo, da imajo v trenutku, ko otroku dajo tablico ali ga posadijo pred TV, nekaj ur miru – kot da otroka sploh ni. Vendar

Foto: Petra Duhanny

se otrok empatije, čustvovanja, socializacije in odnosov ne more naučiti ob zaslonu. Ob sebi potrebuje živega človeka, s katerim bo v interakciji, ki mu bo odnosno in čustveno na voljo, ki bo zanj predstavljal bivanjsko varnost. Potrebuje starša, ki sta vzgojno usklajena in ki imata med sabo ljubeč in spoštljiv odnos. Potrebuje ljudi, ki bodo zanj predstavljali vzor, zdravo avtoriteto in ideal. Potrebuje človeka, ki bo ta odnos tudi vzdržal in bo v njem ostal, čeprav bo odnos včasih intenziven in konflikten.

Otrok ob sebi potrebuje človeka, ki mu bo ta svet in življenje predstavljal kot nekaj lepega in vrednega. Da bo življenje res lepo, pa ga je treba z obema rokama zagrabit in iz njega nekaj narediti, mu dati neko vsebino, nek smisel. V človeku je treba razviti potencial odgovornosti in zavedanja, da je on sam aktivni ustvarjalec svojega življenja in ne le nemi opazovalec okoliščin, ki se mu dogajajo ter usmerjajo njegovo življenje. Potrebuje nekoga, ki mu bo privzgojil delovne navade, vztrajnost in disciplino. Prav to so tri področja, ki so pri današnjih generacijah najbolj podhranjena, in prav to je 'magični recept' za uspešno, zadovoljno in osmišljeno življenje. Ta področja pa bodo lahko razvijali le ob prisotnih, zadovoljnih, integriranih osebah z dobro razvito 'zdravo kmečko pametjo' in z globokim občutkom za bistveno in smiselno v življenju. Ti ljudje bodo za njih predstavljali kompas smisla, to pa je nekaj najbolj pomembnega za njihovo življenje in njihovo prihodnost – območje 'električnega pastirja' jim tega ne more nuditi, še več: tega jih celo oropa. Če mladi svojega življenja ne bodo doživljali kot globoko smiselnega, če se ne bodo trudili za osmisleitev svojega življenja ter ga odkrivali, življenja ne bodo živeli v polnosti in strastno, ampak ga bodo zgolj preživljali. Kot pravi tudi Einstein: »Človek, ki ima svoje življenje za nesmiselno, ni samo nesrečen, ampak je komaj sposoben za življenje.«

Viri in literatura

- Frankl, Viktor (2015): *Zdravnik in duša*. Celje: Mohorjeva družba.
- Krek, Janez; Metljak, Mira (ured.) (2011): *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Kristovič, Sebastjan (2014): *Reševanje krize smisla sodobnega človeka – osnove logoterapije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.
- Lukas, Elisabeth (2017): *Osnove logoterapije – človeška podoba in metode*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.
- Spitzer, Manfred (2016): *Digitalna demenca – kako spravljamo sebe in svoje otroke ob pamet*. Celovec: Mohorjeva.
- Spock, Benjamin (1964): *Baby and child care*. New York: Pocket books.